

Erik Schultz

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

At have magten i sit ord

Der er en original og forfriskende kvalitet i Arne Poulsens budskab. Det kan genremæssigt minde lidt om den type begrebskritisk psykologi, som også Harré (1998) repræsenterer.

Ifølge Poulsen er personlighedspsykologien plaget af kontradefinerede begreber, hvilket har to uheldige konsekvenser. Enten forårsager sådanne begreber en jagt på nødvendige betingende implikationer, eller også optræder begreberne som momenter i en særlig form for sort kommunikation, som Poulsen kalder psykosnak.

Ved første læsning forekom artiklen mig ganske let forståelig, men da jeg skulle tage hul på arbejdet med kommentaren, blev jeg opmærksom på nogle drilagtige vanskeligheder. Min kommentar er derfor resultatet af en lidt vanskelig proces. Jeg har valgt at foretage en slags egeneksamination af min Poulsenforståelse, hvorigennem jeg arbejder mig frem til et spørgsmål til ham.

Hvordan skal man forstå visionen om det kontradefinerede? Lad os starte med definitionerne af ”begrebet om den direkte mentale tilstand” henholdsvis ”den kontradefinerede mentale tilstand. (side 7).

Betydningen af et ord med direkte ordbetydning kan demonstreres direkte, uden at henvise til den omvendte eller komplementære mentale tilstand.”

Betydningen af et kontradefineret ord for en mental tilstand kan kun demonstreres ved at henvise til noget for derefter at benægte det.”

I forlængelse af disse definitioner kommer der nogle illustrerende belysninger. I første omgang kunne man fristes til at tro, at forskellen på de to slags ord afsløres ved manglen på eller tilstedeværelsen af et negerende præfiks (på dansk ofte ”u”), men så let er det slet ikke. I begrebsparret bekymret/ubekymret er det første ganske vist direkte defineret, mens det sidste er kontradefineret; men i begrebsparret tryg/utryg forholder det sig omvendt. Her er det første kontradefineret, mens det sidste er direkte defineret.

Hvordan kan man nu vide det? Jo, man kan undersøge om et ord – uanset dets bogstavelige opbygning – kan klare sig uden en kontekst. Det kan begreberne ”bekymret” og ”utryg”. Får vi at vide, at Olsen er bekymret eller utryg, har vi fået en direkte information om Olsens mentale tilstand, om end vi sagtens kan ønske at få denne information kontekstuel udbygget; men vi behøver det ikke. Får vi derimod at vide, at Olsen er ”ubekymret” eller ”tryg”, er vi nød til at efterlyse en kontekst; ellers er det en meningsløs oplysning. Vi er nemlig nødt til at få oplyst, hvorfor man kunne have forventet, at Olsen meget vel kunne være bekymret eller utryg, selvom han faktisk er ubekymret eller tryg. Svigtes vi i vort ønske om at få

denne kontekst oplyst, bliver vi nødt til at gøre én af to ting. Enten fantaserer vi om mulige kontekster, som den informerende ikke vil ud med, eller også tvinges vi til at slutte, at ”ubekymret” eller ”tryghed” er mentale fakulteter, og derved ender vi i psykosnak, som indebærer, at vi diskuterer ubekymretedens eller tryghedens essens på forkerte forudsætninger.

Poulsens artikel belyser, hvorledes mange af personlighedspsykologiens store ord er kontradefinerede. Alligevel behandles de ofte kontekstløst, og ender derfor i fakultative begrebsdiskussioner, der dybest set er psykosnak; det vil sige sort snak.

Som læser har jeg stort set kunnet følge Poulsens meget spændende og ofte morsomme kritik af denne unode, og kan i én forstand erklære mig fuldstændig enig i betragtningerne. På den anden side har jeg selv som forfatter defineret begrebet ”identitet” direkte (Schultz, 1988, p 66; 1998, p 85), og det er netop et af de begreber, der ifølge Poulsen er kontradefineret. Det efterlader mig med to muligheder. Enten giver jeg Poulsen ret hele vejen, og korrigerer min vildfarelse; eller også har jeg ret i, at det kan være nødvendigt at nuancere implikationerne i Poulsens budskab i forhold til visse begrebsøvelser i psykologien.

Lad mig lave denne øvelse gennem min egen version af Poulsens kritik af begreberne ”tryghed” og ”identitet” i psykologien.

Tryghed. Poulsens belysninger af begrebet ”tryghed” er efter min mening særlig velegnet til at forstå det centrale i hans budskab. (side 9ff). Tryghed indebærer en mangel på angst. Tryghed er en selvfølge, hvis tilliden til verden aldrig er blevet svigtet.

Empirien giver en god forklaring på, hvorfor ”tryghed” ofte optræder i psykologien som direkte mentalitet. En tredjedel af alle børn er nemlig ifølge Poulsens empiriske kilde blevet svigtet i deres tillid, og er som følge heraf utrygge. Det er deres direkte definerede mentale tilstand. Hvorfor kan man så ikke også sige, at den øvrige to tredjedel af vore børns tryghed er en direkte mental tilstand? Lad os prøve at fange pointen.

I filmen Alien-2 møder vi på et tidspunkt en meget utryg lille pige. Læsere, der har set filmen, ved hvorfor. De øvrige ved det ikke, og jeg er en kedelig type, der ikke vil oplyse om den kontekst, der gør hende utryg. Noget ved disse læsere dog i kraft af oplysningen om, at hun er utryg. De ser for sig en lille pige, der ængsteligt spejder rundt i omgivelserne. Hun har grund til at være bange, men grunden kender de uindviede læsere ikke.

Lad os nu tage en meget tryg lille pige som eksempel; en af de to tredjedele, der aldrig fik deres tillid svigtet. Læsere ser selvfølgelig en lille pige for sig, der med gåpåmod og

livsappetit lever sit liv, men grunden til at hendes tillid aldrig blev svigtet kender de ikke.

Hvad er den principielle forskel på kontekstforholdene omkring den utrygge henholdsvis den trygge lille pige. I det første tilfælde ville jeg ikke umiddelbart oplyse om grunden til pigens utryghed, men nu gør jeg det. Den lille pige er utryg fordi nogle uhyrer omkring hende har dræbt alle hendes familiemedlemmer, og lagt deres æg i dem. Dette er den relevante grund i konteksten.

Lad mig så også prøve at oplyse grunden til at den anden lille pige er tryg. Hun er for det første tryg, fordi der ikke er uhyrer i hendes omgivelser, som dræber mennesker og lægger æg i dem. En anden grund er, at hendes forældre undlader at misbruge hende. En tredje grund er, at mennesker omkring hende respekterer hende. En fjerde grund er ... og så videre og så videre.

Vi kan nu se forskellen på kontekstbetingelserne i de to eksempler. Den utrygge lille pige må have et overskueligt antal grunde til sin utryghed. Der er noget, der forhindrer hende i at leve et liv i tryghed. Måske kender vi ikke grunden(e), men de(n) er der. Den trygge lille pige har derimod ingen bestemt grund til sin tryghed. Eller man kan sige, at hun har undgået hver og en af alle de uendeligt mange grunde, der hver for sig kan gøre et menneske utrygt.

Jeg forstår Poulsen således, at man kun med mening kan karakterisere et menneske som trygt, når det gøres klart, hvad det er for en eller flere ud af ti millioner grunde til utryghed dette menneske faktisk er truet af uden derfor at blive utryg. Det er på trods af rimelige grunde til utryghed, at hun er tryg. Derfor er begrebet tryghed kontradefineret. I psykologisk sammenhæng skal vi derfor bekende kulør og oplyse hvad der truer trygheden, hvis vi tillader os at arbejde med begrebet tryghed. Eller mener Poulsen måske, at vi slet og ret skal undgå begrebet under alle omstændigheder? Det spørgsmål sender mig videre til begrebet "identitet".

Identitet. Jeg har defineret "identitet" som en direkte mental tilstand. (Schultz, 1998, p.85):

Identitet er...en egenskab ved menneskepsyken, som opnås gennem barndommen derved, at barnet binder sig til kulturens myte om menneskelivet.

Hvad jeg her kalder kulturens myte om menneskelivet, kalder andre diskursen. Lad os bare kalde det sådan. Menneskenaturen er således indrettet, påstår jeg, at vi gennemgår en kultivering eller dannelse, som består i at kulturens diskurs(er) om det gode menneskeliv slår formende ind i vor psyke. Lykkes denne kultivering for et menneske, har vi et individ med identitet, påstår jeg, og det er klart nok, at jeg definerer det som direkte mentalitet.

Jeg ikke kan finde ud af, om dette i virkeligheden er i overensstemmelse med Poulsen, på trods af, at han hævder, at identitet er et kontradefineret ord.

Har Poulsen ret heri, skal begrebet "identitet" opføres sig som begrebet "tryghed" hvad det kontekstuelle angår. Det skal være på trods af rimelige grunde til manglende identitet, at man med mening kan oplyse, at Olsen har identitet, og disse

rimelige grunde skal oplyses. Umiddelbart før netop nævnte citat skriver jeg følgende:(ibid., p.85):

Individet i minimal-kulturen har i meget høj grad identitet; men mangler i sin kultur begreb om det.....

Vi er – fra vores iagttagelseposition – i nogen grad truet af den omvendte tilstand. Vi ved i høj grad, hvad identitet er, men har ikke altid lige let ved at få den. Det kan nemlig være problematisk at få identitet, når kulturen er fyldt op med mange konkurrerende myter om den rigtige måde at kultivere mennesker på.

Nu er det svært; synes jeg. Kontradefinerer jeg i virkeligheden identitet, samtidig med at jeg er flink til at oplyse om den relevante trussel mod det moderne menneskes identitet, således at jeg med mening kan sige, at på trods af diskursiv forvirring lykkes det alligevel nogle moderne mennesker at få identitet. Det gør jeg vistnok i dette sidstnævnte andet citat. Men i det første citat definerer jeg identitet som direkte mental tilstand. Ifølge den definition har stenaldermanden identitet, men han mangler i sin kultur begreb om det.

Jeg tror, at jeg udtrykker en vis enighed med Poulsen, i og med at jeg indrømmer, at stenalderkulturen umuligt kan have begreb om identitet, hvorfor stenaldermennesker umuligt kan omtale det. De finder aldrig på at diskutere, hvad identitet er, for de har simpelt hen ikke begrebet. De kan ikke have det. De kan få det, når de med egen psyke erfarer, at stenalderdiskursen blot er en af mange mulige. Så er deres identitet truet, og så opdager de, hvad identitet er for noget.

Jeg kan ikke finde ud af, om Poulsen vil acceptere min anvendelse af begrebet identitet på denne måde. Hvad stenaldermanden angår definerer jeg helt tydeligt identitet som direkte mentalt begreb, men understreger at han ingen chance har for at begribe begrebet. Den moderne mand begriber imidlertid begrebet kontradefineret, fordi han undertiden har identitet på trods af de vanskeligheder hans kontekst byder ham. Tilsyneladende vil Poulsen overhovedet ikke vide at identitet som direkte mental tilstand, og han advarer vel også i store dele af artiklen mod at bruge det kontradefineret. Alligevel har jeg fundet et sted hos Poulsen, hvor han er tilbøjelig til at anerkende, hvad jeg gør. Poulsen siger:(p.21):

Mennesker, der ikke lever under disse betingelser (moder-nitetens diskursforvirring. ES), kan være yderst reflekterende, men de er prærefleksive, når det drejer sig om deres psykologiske identitet. Betyder det, at mennesker, der lever eller levede under førmoderne betingelser, ikke har eller havde identitet? Denne konklusion ville være lige så usand, som den er politisk ukorrekt. Hvad det betyder er, at det ville være meningsløst at tilskrive dem identitet eller mangel på identitet, på samme måde som det ville være meningsløst at sige, at Columbus foretrak økologisk mad eller at Columbus ikke foretrak økologisk mad.

Poulsen mener tilsyneladende, at det ville være usandt (og politisk ukorrekt) at benægte stenaldermanden identitet. Samtidig mener han, at det ville være meningsløst at tilskrive stenaldermanden identitet eller mangel på identitet. Hvordan skal det forstås?

Referencer

- Harré, R:(1998): *The Singular Self*. London: Sage.
Schultz, E:(1988): *Personlighedspsykologi på erkendelsesteoretisk grundlag*. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag.
Schultz, E:(1998): *Frihed og bånd i menneskelivet*. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag.